

HISTORIA / HISTORY

KS. WOJCIECH GUZEWICZ

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Filia w Elku

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6759-0856>

e-mail: wojciech.guzewicz@uwm.edu.pl

KOŚCIOŁY I PARAFIE DIECEZJI ELCKIEJ (CZĘŚĆ 28)

Streszczenie: W kolejnej części cyklu – *Kościół i parafie diecezji elckiej* – zaprezentowane zostaną dwa ośrodki kościelne w Węgorzewie (Dobrego Pasterza i Matki Bożej Fatimskiej) oraz w Wiartlu (św. Maksymiliana Marii Kolbego), Wieliczkach (Narodzenia Najświętszej Maryi Panny) i Wigrach (Narodzenia Najświętszej Maryi Panny).

Słowa kluczowe: Węgorzewo, Wiartel, Wieliczki, Wigry, diecezja elcka, Kościół katolicki

CHURCHES AND PARISHES OF THE DIOCESE OF ELK (PART 28)

Abstract: The article presents church centers in Węgorzewo (The Good Shepherd and Our Lady of Fatima), Wiartel (St. Maximilian Maria Kolbe), Wieliczki (Nativity of the Blessed Virgin Mary) and Wigry (Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary).

Keywords: Węgorzewo, Wiartel, Wieliczki, Wigry, Diocese of Elk, Catholic Church

Wstęp

W kolejnej części cyklu – *Kościół i parafie diecezji elckiej* – zaprezentowane zostaną dwa ośrodki kościelne w Węgorzewie (Dobrego Pasterza i Matki Bożej Fatimskiej), Wiartlu (św. Maksymiliana Marii Kolbego), Wieliczkach (Narodzenia Najświętszej Maryi Panny) i Wigrach (Narodzenia Najświętszej Maryi Panny). Dwie z tych parafii są prowadzone przez księży zakonnych, tj. w Węgorzewie, pozostałe przez księży diecezjalnych. Dominującą parafią i kościołem jest tu niewątpliwie ośrodek na Wigrach, który w latach 1799–1818 był siedzibą diecezji wigierskiej, a wcześniej mieścił się tu zakon kamedulski. Na uwagę zasługuje także kościół w Wieliczkach z 1676 r. Jest on bowiem jednym z najstarszych i najcenniejszych kościołów drewnianych na terenach diecezji elckiej. Stanowi

przykład niezwyklej precyzji oraz talentu zatrudnionych przy budowie rzemieślników, silna konstrukcja powstała bowiem bez żelaznych gwoździ i sworzni, jedynie przy pomocy prymitywnych narzędzi.

Węgorzewo (Dobrego Pasterza)

Początek parafii pw. Dobrego Pasterza w Węgorzewie sięga końca XIX w. i związany jest z przybyciem na te tereny znacznej grupy katolików. Byli to głównie osadnicy mazowieccy oraz żołnierze służący w armii pruskiej. Nabożeństwa odprawiali kapłani z Gołdapi średnio sześć razy w ciągu roku w mieszkaniu jednego z urzędników rzeźni miejskiej. Następnie, tj. od 1910 r., Msze św. sprawowane były w domu adwokata Geriacha, a dalej w hotelu zamkowym. Opiekę nad tutejszymi katolikami sprawowali w tym czasie kapłani z Kętrzyna. Wraz ze wzrostem liczby katolików dotychczasowe pomieszczenia na spotkania modlitewne były już za małe i ks. Buchholz postanowił razem z wiernymi wybudować kaplicę. Budowlę ukończono w 1913 r. W tym też roku dokonano jej uroczystego poświęcenia (5 listopada). W kaplicy było 140 miejsc siedzących i 75 stojących, 40 osób mogło się pomieścić na chórze, a dalszych 50 przy otwartych drzwiach głównych. W czasie I wojny światowej Mszę św. sprawował w niej stacjonujący przy szpitalu kapelan wojskowy. Stałego duszpasterza katolicy węgorzewscy otrzymali z dniem 1 grudnia 1919 r. Parafię w Węgorzewie kanonicznie erygowano dopiero 18 października 1928 r.

W 1947 r. kościół pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła, dotąd protestancki, został przejęty przez katolików i stał się nowym, dużym kościołem parafialnym w Węgorzewie. Świątynia „Dobrego Pasterza” była odtąd kościołem rektoralnym, ponieważ ówczesne władze państwowe nie zgadzały się na reaktywowanie przy niej parafii rzymskokatolickiej, mimo że istniała ona jeszcze przed II wojną światową. 4 grudnia 1960 r. biskup Tomasz Wilczyński powierzył pracę duszpasterską przy tym kościele Towarzystwu Boskiego Zbawiciela, czyli księżom salwatorianom. Parafię reaktywowano tu stosunkowo późno, bo 24 czerwca 1989 r. (dekret wszedł w życie 1 lipca 1989 r.). Terytorium jej zostało wyodrębnione z parafii pw. św. Piotra i Pawła w Węgorzewie. Należy do dekanatu węgorzewskiego.

Świątynia jest zbudowana z cegły oraz kamienia polnego (fundamenty). Budynek ma charakterystyczne rozwiązanie architektoniczne: wnętrze kościoła znajduje się na piętrze – jedyny tak zlokalizowany kościół w diecezji ełckiej, na parterze natomiast umieszczono m.in. mieszkania dla księży obsługujących parafię oraz zakrystię. Kościół jest jednonawowy o wymiarach 15 m na 10 m. Wysokość wieży sięga 15 m (wieża nakryta iglicą i zwieńczona kulą z krzyżem). Posesja, na której stoi kościół, częściowo ogrodzona płotem żelaznym.

Kościół pw. Dobrego Pasterza – jak wspomniano – posiada wnętrze o układzie jednonawowym, sklepienie kolebkowe, pokryte drewnianą ciemnobrązową

boazerią. Prezbiterium w kształcie konchy i również pokryte boazerią. Na ścianie tęczowej umieszczony jest duży drewniany krzyż z figurą Jezusa Chrystusa. Z kolei w prezbiterium (na ścianie głównej) znajduje się prostokątny obraz w ciemnej szerokiej ramie przedstawiający Jezusa Dobrego Pasterza. Poniżej obrazu znajduje się dobrze zabezpieczone połączane jednodrzwiczkowe tabernakulum w kształcie szafki. Tabernakulum umieszczone jest na drewnianym stoliku o dwóch nogach (pomiędzy dwiema prostokątnymi deskami wkomponowany fragment pnia drzewa). Po obu stronach tabernakulum zawieszono dwie wieczne lampy.

Ołtarz posoborowy, na którym sprawowana jest święta Eucharystia – to drewniany stół o dwóch nogach w kształcie wąskiego prostokąta z elementami dekoracyjnymi, które stanowią ciemne wycinki pnia drzewa umieszczone w przedniej i tylnej części ołtarza. W tym samym stylu co ołtarz, wykonano również ambonkę, która stoi po stronie południowej ołtarza oraz świecznik pod paschał i chrzcielnicę, które znajdują się po drugiej stronie ołtarza, w kierunku bocznego ołtarza maryjnego.

Kościół posiada dwa ołtarze boczne. Ołtarz pw. Jezusa Miłosiernego usytuowany jest po północnej stronie kościoła. Zbudowano go z drewnianej płyty, która został przytwierdzona do ściany. W ołtarzu tym widoczny jest obraz Jezusa Miłosiernego z napisem „Jezu Ufam Tobie”. Obraz osadzony został w połączanej ramie. Drugi ołtarz boczny, usytuowany po stronie południowej kościoła, poświęcono Matce Bożej Nieustającej Pomocy. Ołtarz rozwiązany analogicznie jak poprzedni z tą różnicą, że w jego centrum zawieszony jest prostokątny, w połączanej ramie, obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy.

Naprzeciw ołtarza głównego znajduje się nadwieszony chór muzyczny. Balustrada jego wykonana jest z drewnianej boazerii. W głębi chóru znajdują się organy i dekoracyjna obudowa. Ściany świątyni wykończone są boazerią na wysokość ok. 1,5 m. Powyżej znajdują się płaskorzeźby Drogi Krzyżowej. Kościół oświetla sześć okien, w każdej ze ścian bocznych po trzy.

Parafia nie ma własnego cmentarza grzebalnego, korzysta z cmentarza komunalnego w Węgorzewie.

Plebania (Dom Zakonny) mieści się w budynku świątyni na parterze. Na plebanii znajduje się m.in. kancelaria parafialna oraz mieszkania księży pracujących w parafii.

Własnością parafii jest także Dom Rekolekcyjny im. Ojca Jordana – założyciela salwatorianów, poświęcony 5 lipca 2008 r. dla uczczenia Roku Jordano-wego (znajduje się na placu przy kościele). Postawiona budowla jest murowana, a w jej wnętrzu znajdują się pokoje gościnne, łazienki, kuchnia i pomieszczenie gospodarcze. Budynek pokryto dachem dwuspadowym z czerwonej dachówki.

W 1997 r. liczbę parafian podawano na ok. 1450, a w 2017 r. – na ok. 1550. Do parafii należy pięć miejscowości: Janówko, Mały Trygort, Ruska Wieś, Trygort i Węgorzewo (ulice: Graniczna, Jaracza, Krótka, Plac Wolności, Pionierów, Poprzeczna, Portowa, Przemysłowa, Reymonta, Towarowa, część ulicy Zamkowej nr. 28–69).

Po II wojnie światowej opiekę nad kościołem i ludnością zamieszkującą te tereny sprawował ks. Nikodem Masłowski. Od 1947 r. rektorem świątyni był ks. Kazimierz

Krepsztul, a po nim w 1956 r. ks. Jan Wilusz (do 1958 r.). Po przybyciu tu księży salwatorianów funkcję proboszczów pełnili kolejno: ks. Joachim Strzelecki SDS (1989–1991), ks. Jerzy Buzikiewicz SDS (1991–1994), ks. Roman Pasieczny SDS (1994–1998), ks. Piotr Mazurek SDS (1998–2017), ks. Rafał Chwałkowski SDS (2018–2021), ks. Stanisław Pajestka SDS (od 2021 r.). W prowadzeniu parafii proboszczowi pomaga zazwyczaj jeden wikariusz. Z parafii pochodzą m.in. ks. Piotr Miklusz i s. Agnes Dorota Miklusz (CPSICM).

W. Barczewski, *Nowe kościoły katolickie na Mazurach*, Olsztyn 1926; A. Wakar, B. Wilamowski, *Węgorzewo. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1968; *Rocznik diecezji warmińskiej 1974*, pod red. R. Bodańskiego, Olsztyn 1974, s. 421–422; G. Białuński, *Kolonizacja okolic Węgorborka w czasach krzyżackich (do 1525 r.)*, „*Studia Angerburgica*” 5(2000), s. 8–21; J. Sikora, *Z wizytą w parafii: Dobrego Pasterza w Węgorzewie*, „*Martyria*” 2005, nr 6, s. 7, 24; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012, s. 559–561; W. Guzewicz, *Węgorzewo*, „*Encyklopedia Katolicka*”, t. 20, Lublin 2014, kol. 407–408; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 233; W. Guzewicz, *Węgorzewo i okolice. Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu węgorzewskiego*, Elk 2017, s. 65–73.

Węgorzewo (Matki Bożej Fatimskiej)

Celem powołania parafii pw. Matki Bożej Fatimskiej w Węgorzewie była chęć usprawnienia pracy duszpasterskiej w mieście. Już w 1990 r. kuria diecezjalna w Olsztynie zaproponowała salwatorianom nowy podział parafii i wysunęła propozycję wybudowania przez zgromadzenie kościoła i domu zakonnego. Przełożeni prowincji, idąc za przykładem powstałej w 1984 r. parafii pw. św. Brata Alberta w Elblągu, gdzie od początku organizowali nabożeństwa fatimskie – na wzór Trzebini k. Krakowa, postanowili zbudować w Węgorzewie sanktuarium fatimskie w celu propagowania nabożeństw maryjnych. 6 czerwca 1990 r. ordynariusz warmiński biskup Edmund Piszcz utworzył w Węgorzewie nową parafię pw. Matki Boskiej Fatimskiej i powierzył jej prowadzenie zgromadzeniu salwatorianów. Terytorium parafii zostało wydzielone z dwóch sąsiadujących parafii: Dobrego Pasterza oraz Św. Apostołów Piotra i Pawła w Węgorzewie. Dekret wszedł w życie 1 lipca 1990 r., a już 7 lipca tegoż roku w czasie Mszy św. polowej, biskup Józef Wysocki, poświęcił krzyż, który postawiono na miejscu budowy kaplicy. 20 marca 1991 r. zaczęto adaptację kaplicy. 1 września 1991 r. obiekt został poświęcony i odprawiono w nim pierwszą Mszę Świętą (było to na rozpoczęcie roku szkolnego). W chwili utworzenia parafia liczyła niewiele ponad 2,5 tys. wiernych. Od początku istnienia wchodzi w skład dekanatu węgorzewskiego.

Kaplica pw. Matki Bożej Fatimskiej usytuowana jest przy ul. Mikołaja Kopernika 25. Powstała z hali fabrycznej, którą po remoncie i zaadaptowaniu przeznaczono na miejsce kultu. Jej powierzchnia sięga 323,4 m². Ma ok. 30 m

długości i 14 m szerokości. Jest murowana o dachu dwuspadowym (pokryty blachodachówką) i posiada niewielkich rozmiarów wieżyczkę. Posesję wokół kaplicy częściowo ogrodzono drewnianym płotem oraz siatką. Wejście do obiektu znajduje się od strony wschodniej. W bliskim sąsiedztwie kaplicy znajduje się m.in. scena fatimska z Aniołem Pokoju. Poświęcenie tego obiektu odbyło się 17 lipca 2010 r. w dwudziestą rocznicę powołania parafii. Przed kaplicą znajduje się na murowanym cokole figura Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus.

Kaplica pw. Matki Bożej Fatimskiej posiada wewnątrz o układzie jednona-wowym. W prezbiterium na osi głównej umieszczona został figura patronki parafii Matki Bożej Fatimskiej. Wysokość figury sięga 170 cm. Figura została przywieziona z Fatimy w 1992 r. Wykonano ją z jednolitego pnia lipy o profilu majowego objawienia z 1917 r., pod nadzorem s. Łucji. Figura umieszczona jest na wysokim cokole, na tle dekoracyjnie pomalowanej ściany o kolorach niebiesko-biało-granatowym. Obok figury (od strony północnej) znajduje się prostokątne, wmurowane w ścianę tabernakulum. Po stronie południowej figury przytwierdzone są do ściany małe portrety dzieci fatimskich: Łucji dos Santos oraz Hiacynty i Franciszka Marto; pośrodku tych portretów znajdują się relikwie Krzyża Świętego z Jerozolimy. Ołtarz główny – jest to prosty drewniany stół o czterech nogach, połączonych listwami, na listwach umieszczono ornamenty w formie wici roślinnej. Od strony południowej znajduje się ambonka wykonana w podobnym stylu. Dekoracyjny fryz biegnie przez całą wysokość ambonki. Wejście do zakrystii umiejscowiono w prezbiterium od strony północnej. W kaplicy znajdują się dwa ołtarze boczne: św. Józefa, przy którym umieszczono drewnianą chrzcielnicę i paschał oraz Jezusa Miłosiernego – przy którym znajduje się m.in. drewniane lektorium. Naprzeciw ołtarza głównego jest usytuowany chór muzyczny, ozdobiony drewnianą balustradą. W głębi chóru widoczne elektryczne organy.

Obecnie trwają prace nad wznoszeniem świątyni parafialnej. Rozpoczęto je 13 czerwca 2012 r. Wymieniono wówczas grunt, zalano ławy i fundamenty kościoła oraz zrobiono odwodnienie, ocieplenie i zasypano ziemią. W 2015 r. prace budowlane przy kościele zostały zlecone firmie p. Jarosława Rymszewicza. Kierownikiem budowy został p. Andrzej Sadoch, a funkcję inspektora nadzoru przyjął honorowo p. Czesław Łąka. Na stronie internetowej można było wówczas odnaleźć następującą wzmiankę: *Świątynia, którą pragniemy zbudować na chwałę Maryi w setną rocznicę jej objawień w Fatimie będzie nie tylko żywym pomnikiem naszej wdzięczności za pomoc i opiekę Matki Zbawiciela nad nami, naszymi rodzinami i naszym krajem, ale i miejscem w którym orędzie z Fatimy będzie nieustannie wcielane w życie*. 15 października 2020 r. zostały rozpoczęte prace budowlane według nowego projektu. Wykonawcą budowy kościoła została firma p. Bogusława Prokopczuka z Węgorzewa.

Na terenie parafii znajdują dwie kaplice: w Szpitalu Psychiatrycznym w Węgorzewie przy ul. Bema 24 oraz kaplica pw. Matki Bożej Częstochowskiej w Mazurskim Centrum Zdrowia w Węgorzewie przy ul. 3 Maja 17. Początek tej drugiej kaplicy sięga lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia. Kaplica znajduje się na piątym piętrze szpitala. Wystrój kaplicy jest bardzo skromny: na ścianie głównej wisi drewniany krzyż, a po jego bokach obraz Matki Bożej Częstochowskiej

i dobrze zabezpieczone, wmurowane w ścianę tabernakulum. Ołtarz, na którym sprawowana jest Eucharystia, to prosty drewniany stół. Chorem odprawia się Mszę św. zasadniczo w każdą niedzielę i święto.

Parafia nie ma własnego cmentarza grzebalnego, korzysta z cmentarza komunalnego w Węgorzewie.

Plebania (Dom Zakonny) połączona jest z kaplicą od strony zachodniej. Jest to obiekt murowany o dachu dwuspadowym wybudowany wraz kaplicą na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Całkowita powierzchnia użytkowa plebanii wynosi 230 m². W podwórku, od strony południowej plebanii, znajdują się dwa małe drewniane budynki gospodarcze oraz weranda.

W 1997 r. do parafii należało ok. 3200 katolików, a w 2017 r. – 3400. Zamieszkują oni trzy miejscowości: Jeziorzyny, Kal i Węgorzewo (ulice: Gen. Bema, Chmielna, Chopina, Chrobrego, Heweliusza, Jana Pawła II, Jasna, Kajki, Kolonia Kal, Kopernika, Mała, Mickiewicza, Nadbrzeżna, Nowa, Ogrodowa, Pogodna, Słowackiego, Struga, Szkolna, 3 Maja, Wańkowicza, Wesoła, Wiosenna, Wodociągowa, Zbożowa, Żeglarska).

Pierwszym proboszczem parafii był ks. Joachim Strzelecki SDB (1990–2002). Po nim funkcję tę pełnił ks. Marek Jędrocha SDB (2002–2008), ks. Alojzy Gorol SDS (2008–2014), ks. Krzysztof Świętoń SDS (2014–2016), ks. Jacek Grucela SDS (administrator III – VI, 2016), ks. Romuald Baingo SDS (2016–2017), ks. Tadeusz Kochanowicz SDS (od 2018 r.). W parafii obok proboszcza pracuje jeszcze od jednego do dwóch innych księży (głównie wikariuszy). Z parafii pochodzi m.in. s. Iwona Sitkiewicz CPSI.

A. Wakar, B. Wilamowski, *Węgorzewo. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1968; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012, s. 562–564; W. Guzewicz, *Węgorzewo*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 20, Lublin 2014, kol. 407–408; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 234; W. Guzewicz, *Węgorzewo i okolice. Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu węgorzewskiego*, Elk 2017, s. 75–80.

Wiertel (Św. Maksymiliana Marii Kolbego)

Miejscowość Wiertel powstała na przełomie XVII i XVIII w. jako osada szkatułowa, rozciągająca się na powierzchni 12 mórg. W przeszłości istniał tu prymitywny przemysł metalurgiczny, polegający na przetapianiu rudy darniowej i wyrobie podstawowych narzędzi i sprzętu domowego. W 1935 r. w szkole podstawowej w Wiertlu jeden nauczyciel uczył 52 dzieci. Liczbę mieszkańców szacowano wówczas na nieco ponad 250.

Po wojnie na te tereny napłynęła ludność polska, przeważnie wyznania rzymskokatolickiego. Do lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia miejscowość Wiertel należała pod względem administracji kościelnej do parafii pw. Jana

Chrzcziciela w Pisz. W 1990 r. otwarto tu kaplicę dojazdową, pierwszą Mszę św. 14 października sprawował w niej ks. Stanisław Kwarciański.

Parafia w Wiartlu powstała dopiero osiem lat później. Utworzył ją biskup Wojciech Ziemba 3 lipca 1998 r. Wcześniej przystąpiono do wznoszenia kościoła. 14 sierpnia 1996 r. odbyło się już wmurowanie kamienia węgielnego, w tym też roku wzniesiono mury świątyni, a także pokryto ją dachem. Projekt świątyni przygotował prof. Konrad Kucza-Kuczyński, inspektorem budowy zaś był p. inż. Antoni Cieloszczyk. Obiekt ten został poświęcony 14 sierpnia 1998 r. przez biskupa Wojciecha Zięmbę.

Kościół w Wiartlu jest bez wyraźnego stylu, z wieżą, która zbudowana została przed kościołem i nie stanowi jednolitej bryły ze świątynią; został on wzniesiony jako konstrukcja żelbetonowa wypełniona blokiem Ytong i pokryta dachem dwuspadowym. Na zewnątrz, po lewej stronie od wejścia, znajduje się drewniana wiata. Świątynia ma wymiary: długość 20 m, szerokość 11 m, wysokość 8,5 m.

Kościół zbudowany na planie prostokąta ma wewnątrz o układzie jednonawowym. Ścianę ołtarzową wykonano z boazerii świerkowej, bejcowanej na różne odcienie niebieskości. Całość symbolizuje rozchodzące się kręgi wody na jeziorze. Centralne miejsce na tej ścianie zajmuje jednodrzwiczkowe tabernakulum. Ołtarz posoborowy, kamienny, koloru białego, to stół wsparty na kamieniu o przekroju ściętych trójkątów. Oprócz ołtarza w prezbiterium znajduje się jeszcze figura Matki Bożej Fatimskiej, lektorium, chrzcielnica oraz rzeźba św. Maksymiliana Marii Kolbego z relikwiami tegoż świętego. Relikwie św. Maksymiliana zostały sprowadzone do parafii z Niepokalanowa w 2001 r. Nad prezbiterium wisi drewniany krzyż. Z kolei naprzeciw ołtarza głównego znajduje się chór muzyczny i miejsce na organy. Ściany kościoła zdobią płaskorzeźby Drogi Krzyżowej wykonane z drewna.

Wokół kościoła ułożono chodnik z polbruki i postawiono mur kamienny. Przy kościele znajduje się symboliczna mogiła szczątków z grobów cmentarza ewangelickiego, który znajdował się niegdyś na tym terenie. Zachowano i wyeksponowano przy tym oryginalną płytę nagrobną z owego cmentarza. Dzwonnica – metalowa, wysokości ok. 20 m, mieści się w niej elektryczny dzwon. Wieża na planie kwadratu, zwieńczona drewnianym dachem. Przy kościele w latach 2002–2003 wybudowano kamienną grotę Matki Bożej z Lourdes.

Na terenie parafii znajduje się kaplica filialna pw. św. Anny w Pogobiu Średnim. Umiejscowiona została w budynku po byłej świetlicy wiejskiej. Obiekt zbudowano na planie prostokąta, z dachem dwuspadowym, pokrytym blachodachówką. Całkowita jego długość wynosi 12 m, szerokość 6 m, a wysokość ok. 6 m. Pierwszą Mszę św. odprawił w niej ks. Stanisław Kwarciański 4 listopada 1990 r. Początkowo (w latach 1990–1999) kaplicą opiekowali się księża z parafii pw. św. Jana Chrzcziciela w Pisz. Dziewięć lat później weszła ona w skład nowo powstałej parafii w Wiartlu. Rozbudowę kaplicy podjęto w 2004 r. Prezbiterium umieszczono na niewielkim podwyższeniu. Na głównej ścianie widnieje obraz Jezusa Miłosiernego i tabernakulum. Ołtarz posoborowy – kamienny. Obiekt poświęcił biskup Romuald Kamiński 19 sierpnia 2007 r. Teren przy kaplicy ogrodzono płotem metalowym. Przed kaplicą stoi drewniany krzyż o wysokości 3,5 m.

Oprócz tej kaplicy na terenie parafii znajduje się jeszcze jedna kaplica, pw. św. Jana Vianneya w Zdunowie; w tym samym obiekcie funkcjonuje dom rekolekcyjny. Przed 2007 r. nieruchomość ta stanowiła własność parafii pw. św. Jana Chrzyciela w Pisz. Zakupił ją na potrzeby kultu katolickiego w 1989 r. ks. Stanisław Kwarciański. Sam budynek pochodzi z początków XX w. i do końca lat osiemdziesiątych tegoż wieku użytkowany był jako szkoła. Jest to obiekt murowany, parterowy, podpiwniczony, z dwupoziomowym poddaszem. Na poddaszu użytkowym znajdują się pomieszczenia mieszkalne dla 30 osób. Powierzchnia użytkowa budynku wynosi 672 m². Kaplicę poświęcił biskup Edmund Piszcz 23 czerwca 1990 r. Na początku XXI w. staraniem ks. Stanisława Kwarciańskiego w budynku przeprowadzono gruntowny remont (m.in. wyremontowano dach, dobudowano wieżę w 2000 r., zbudowano werandę itd.).

Plebania w Wiartlu to budynek murowany, parterowy, z zagospodarowanym poddaszem, przylegający bezpośrednio do świątyni od strony południowej, o dachu dwuspadowym, pokrytym blachą ocynkowaną. Całkowita długość plebanii to 10 m, a szerokość 15 m.

Parafia nie ma własnego cmentarza. Wierni chowani są najczęściej na cmentarzu komunalnym w Pisz bądź też na sąsiednich cmentarzach parafialnych.

W 2017 r. do parafii należało ok. 430 katolików. Dziś zamieszkują oni następujące miejscowości: Jaśkowo, Mały Wiartel, Pieczysko, Pogobie Średnie, Szeroki Bór, Wiartel i Zdunowo. Parafia wchodzi w skład dekanatu pw. św. Huberta w Pisz.

Pierwszym rządcą parafii był ks. Stanisław Kwarciański (1998–2000). Potem funkcję tę pełnili: ks. Jan Makowski (2000–2002), ks. Władysław Napiórkowski (2002–2003), ks. Jarosław Baluta (2003–2007), ks. Andrzej Borkowski (2007–2011), ks. Arkadiusz Brozio (2011–2017) i ks. Wojciech Kuprewicz (od 2017 r.).

Pisz. Z dziejów miasta i powiatu, pod red. J. Maciejewskiej, W. Koryckiej, Olsztyn 1970; D. Święcka, *Nauczanie religii w parafii Pisz po 1945 r.*, Olsztyn 1995 [mps APJCP]; J. Maciejewska, *Geneza, rozwój i przemiany sieci osadniczej regionu piskiego od XIII wieku do 1988 roku*, Olsztyn 1995; M. Gadomska, *Osadnictwo w powiecie piskim w latach 1945–1950. Wybrane zagadnienia*, „Znad Pisy” 10(2001), s. 154–180; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012, s. 568–569; W. Guzewicz, R. Skawiński, *Pisz i okolice. Studium historyczne kościołów i parafii dekanatu piskiego*, Elk 2014, s. 82–89; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 236; *Historia parafii pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego 1998–2018*, opr. T. Rożek, W. Kuprewicz, Elk 2018.

Wieliczki (Narodzenia Najświętszej Maryi Panny)

Wieliczki zostały założone w 1480 r. Szkołę w Wieliczkach zorganizowano w połowie XVI w. Według spisu z 1600 r. we wsi mieszkali sami Polacy. Podobnie było dwa wieki później. Świadczy o tym statystyka z 1833 r., która mówi, iż do szkół na terenie parafii chodziło 613 dzieci narodowości polskiej i 23 dzieci

narodowości niemieckiej. Pod koniec XIX w. założono tu urząd pocztowy. Sama nazwa wsi mogła pochodzić od nazwiska rodowego Wieliczek. Na przestrzeni wieków miejscowość ta nosiła nazwy: Weliczki (Welitzken – zmiana nazwy przed 1770 r.), Wieleczki (Wieleitzken – zmiana nazwy po 1777 r.) oraz Wieliczki (Wielitzken – zmiana nazwy prawdopodobnie w XIX w.).

W czasie reformacji miejscowość ta stała się protestancka. Zbór powstał tu w 1552 r., a na jego czele stanął Stanisław Rybiński, polski szlachcic. Pierwotny kościół wraz z całą wsią spalili Tatarzy w 1656 r. Drugi zbudowano dwa lata później (1658). Przetrwał on zaledwie szesnaście lat, po czym zniszczył go całkowicie huragan. Nowy kościół drewniany (z drewna sosnowego i modrzewiowego) wybudowano w 1676 r. Dotrwał on do czasów współczesnych i jest jednym z najstarszych i najcenniejszych kościołów drewnianych na tych terenach. Stanowi przykład niezwyklej precyzji oraz talentu zatrudnionych przy budowie rzemieślników, silna konstrukcja powstała bowiem bez żelaznych gwoździ i sworzni, jedynie przy pomocy prymitywnych narzędzi.

Po II wojnie światowej powstała tu parafia katolicka, której oddano do użytku kościół ewangelicki (poświęcono go 11 lipca 1946 r.). W latach 1946–1956 Wieliczki należały do jurysdykcji proboszcza z Gąsek. W 1956 r. zamieszkał przy kościele w Wieliczkach na stałe kapłan, ale samodzielna placówka duszpasterska została utworzona tu dopiero w 1958 r. W 1959 r. zmieniono jej wezwanie (także kościoła) na Narodzenia Najświętszej Maryi Panny (do tej pory było Matki Bożej Bolesnej). Formalnej erekcji parafii dokonał biskup Tomasz Wilczyński (dekret wszedł w życie 1 czerwca 1962 r.). Obecnie parafia wchodzi w skład dekanatu pw. św. Jana Apostoła w Oleku.

Kościół orientowany, jednonawowy z wydzielonym prezbiterium, posadowiony na fundamentach z kamienia łamanego oraz całego, nieobrabianego. Ściany świątyni zbudowane zostały z drewnianych modrzewiowych bali o konstrukcji wieńcowej. Całość jest przykryta dwuspadowym, jednokalenicowym, wysokim dachem, krytym gontem. W części zachodniej dostawiona jest do nawy wieża (trójkondygnacyjna, na planie kwadratu, węższa od korpusu, dobudowana w latach 1693–1694), również drewniana, oraz boczne kruchty od strony północnej i południowej, a także zakrystia przylegająca do prezbiterium od strony północnej. Kruchty nakryte dwuspadowymi daszkami, zakrystia dachem, który nakrywa całość budowli. Długość kościoła wraz z wieżą wynosi 31,80 m, szerokość 13,05 m, wysokość do kalenicy dachu wynosi 14,50 m, a wysokość wieży ma ponad 20 m. Kubatura obiektu wynosi 4143,02 m³. Na wieży zawieszono dwa dzwony: jeden pochodzący z dawnej kaplicy protestanckiej w Cimochach z 1914 r., przywieziony do Wieliczek zaraz po II wojnie światowej oraz drugi, poświęcony św. Janowi Chrzcicielowi, z 1979 r.

Kościół okala mur kamienny przykryty drewnianym gontem. Jest to pozostałość pomnika poświęconego poległym podczas I wojny światowej 169 żołnierzom. Na początku XXI w. dobudowano do wejściowej części istniejącego muru podobnie stylizowane ogrodzenie kamienne wokół kościoła oraz grootę Matki Bożej.

Zabytkowy wystrój wnętrza świątyni mimo upływu kilku wieków prawie w ogóle się nie zmienił. Wnętrze pseudobazylikowe z bocznymi emporami. Kor-

pus kościoła, chór i aneksy boczne konstrukcji zrębowej, węglowej na jaskółczy ogon. W prezbiterium i nawie podłoga wykonana jest z płytek ceramicznych, przykrywa ona podłogę z cegły układanej bokiem „w jodelkę”.

Prezbiterium zbudowane na rzucie prostokąta, zamknięte trójboczną absydą. Połączone jest z nawą wspólną ścianą łuku tęczowego, z belką tęczową. W centrum prezbiterium znajduje się ołtarz główny, drewniany, architektoniczny, dwukondygnacyjny. Wykonany został przez Bildhauera Schoebela z Margrabowej (Olecka) w 1708 r. W predelli umieszczone zostały gałązki palmowe i głowy aniołów. W polu głównym ołtarza znajduje się grupa ukrzyżowania: Chrystus na krzyżu, po jego prawej stronie stoi św. Jan Apostoł, a po lewej Matka Boża. Ponad tą sceną wznoszą się chmury z siedmioma piorunami. Grupę ukrzyżowania flankują dwie pary kręconych korynckich kolumn wspartych na wysokich cokółkach z bogatymi kapitelami. Z prawej strony pomiędzy kolumnami umieszczona jest rzeźba przedstawiająca św. Piotra z kluczami w ręku, zaś po lewej stronie postać św. Pawła z mieczem w prawej ręce i księgą w lewej. Nad Apostołami znajdują się muszle, a nad nimi belkowanie zakończone gzymsem, nad którym rozpięty jest łuk wspierający drugą kondygnację. W tej kondygnacji pomiędzy mniejszymi już kolumnami w czworobocznym polu umieszczony jest Baranek Boży otoczony czterema główkami aniołów. Najwyższy poziom ołtarza przedstawia napis w języku łacińskim *DEO OPTIMO MAXIMO* (Bogu Najlepszeemu Najwyższemu). Obie kondygnacje zdobione są rzeźbionymi w drewnie uszakami, które na dolnym poziomie zwieńczone są aniołami z rozłożonymi skrzydłami.

W ołtarzu głównym znajduje się również dobrze zabezpieczone drewniane tabernakulum w formie szafki dwudrzwiowej. Na drzwiczkach znajduje się płaskorzeźba w formie napisu A i Ω (Alfy i Omegi). Ponad tabernakulum umieszczony jest baldachim wsparty na czterech kręconych kolumnach. Całe tabernakulum zostało pomalowane na kolor żółty z delikatnymi złoceniami. Wykonali je w 1950 r. artyści poznańscy, którzy dostosowali je do barokowego stylu ołtarza. Ponadto w mensie ołtarzowej obok tabernakulum znajdują się relikwie świętych męczenników Teodora i Felicji umieszczone w zaplombowanej, niewielkiej, wykonanej z czarnego marmuru płytce. Pod spodem płytki widnieje napis z datą konsekrowania ołtarza (29 kwietnia 1948 r.) oraz z imieniem konsekratora – ks. Teodora Benscha (administratora diecezji warmińskiej).

Obok ołtarza głównego znajduje się zabytkowa chrzcielnica, drewniana, w kształcie kielicha, na planie sześciokąta, z miedzianą misą przykrytą dekorowaną pokrywą, w której na każdym rogu umieszczone są główki aniołów. Czaszę i pokrywę wieńczy kula z krzyżem. Cała chrzcielnica jest bogato zdobiona w rzeźbione dekoracje roślinne. Jej kolorystyka jest bardzo podobna do ołtarzowej, całość w tonie czarnym z malowanymi żółtawymi, cielistymi i połączanymi dodatkami.

W prezbiterium umieszczona jest drewniana ambona z baldachimem, znajdująca się na ścianie południowej, tuż obok nawy. Powstała z fundacji pastora Michała Giżyckiego i jego małżonki Catariny von Prauswaldin. Świadczy o tym znajdujący się po wewnętrznej stronie napis: *M.G. – CUP GEMAHLET ANNO 1712*. Bogato dekorowane drzwi, ponad którymi znajduje się ozdobne

zwieńczenie z herbami fundatorów, prowadzą do wąskich schodów wiodących do korpusu ambony, który wsparty jest na słupie. Podobnie jak drzwi, również zaplecek i baldachim są zdobione rzeźbami i ornamentami. Na baldachimie ustawione są cztery anioły, dwa trzymające palmę pokoju oraz dwa dmuchające w trąby. W dekoracji ambony ciekawe są główki Tatarów przypominające ponure chwile najazdu tatarskiego. Podobnie jak kolorystyka ołtarza głównego, również kolorystyka ambony jest utrzymana w czarnych, żółtawych i złotych barwach.

W części prezbiterialnej kościoła znajduje się także ołtarz boczny, architektoniczny, dwukondygnacyjny, ze zwieńczeniem. Umieszczono go na północnej ścianie, po lewej stronie wejścia do zakrystii, naprzeciw ambony. Ołtarz pochodzi prawdopodobnie z 1654 r., z wyposażenia dawnego kościoła, który został zniszczony w 1674 r. przez wicherę. Jego twórca pozostaje nieznany. W części dolnej na predelli namalowana jest scena Ostatniej Wieczerzy, jej charakterystyczną cechą są współczesne ubrania starożytnych postaci. Po lewej stronie tego obrazu umiejscowione jest Zwiastowanie, a po prawej stronie Narodzenie Chrystusa. Nad nimi w sztucznie zbudowanej kondygnacji umieszczona jest kopia obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej, ozdobiona rzeźbioną dekoracją pochodzącą z ołtarza głównego oraz uszakami z ambony. Kopię tę namalowała Krystyna Orzechowska w 1959 r. Drugą kondygnację wypełnia Grupa Ukrzyżowania. Rzeźbiony w drewnie Chrystus na krzyżu umieszczony jest na tle sceny malarskiej przedstawiającej modlące się pod krzyżem postaci Maryi i św. Jana. Po obu stronach tej sceny ustawione są dwie prostokątne kolumny zdobione cekinami, połączone łukiem zamykającym całą scenerię. Nad samym łukiem na ciemnej ramie znajduje się napis: *GVINE CHRYSSTUS PECCATO MUNDAT AB OMNI ET PENITUS IUSTOS EFFICIT ANTE DEUM ANNO 1654 RENOVATION – 1708* (Chrystus oczyszcza z grzechu świat i wszystkich czyni do głębi sprawiedliwymi, przed rokiem Bożym 1654 – odnowione – 1708). Ołtarz wieńczy trójkątny szczyt, w którym w owalu namalowana jest postać Chrystusa trzymającego w prawym ręku kulę ziemską z krzyżem. Na najniższej części ołtarza, przed predellą, na środku ustawiony jest metalowy zabytkowy krucyfiks: na wysokim cokole ozdobionym elementami roślinnymi stoi krzyż z posrebrzaną figurą Chrystusa, pod nim wijący się wąż. Po obu stronach krucyfiks ustawione są pozłacane świeczniki. Na ich cokołach zdobionych girlandami umieszczone są postaci aniołów trzymających koronę świecznika.

W prezbiterium znajduje się także drewniany ołtarz posoborowy, stylizowany na ołtarz sprzed Soboru Watykańskiego II. Jest to stół wsparty na jednej kwadratowej podstawie. Całość lakierowana na ciemny brąz. Ołtarz jest darem dzieci pierwszokomunijnych z 2003 r. W podobnym stylu wykonana została ambonka, umieszczona od strony południowej; jest ona darem dzieci pierwszokomunijnych z 2002 r. Na północnej i południowej ścianie prezbiterium usytuowane są drewniane zabytkowe ławki. Na ścianie południowej zawieszony jest duży obraz przedstawiający najazd tatarski na Wieliczki, wykonany techniką olejną na płótnie przez p. Grażynę Szejdę z Suwałk. Natomiast na przeciwległej, północnej ścianie obraz Matki Bożej Siewnej wykonany w tej samej technice przez p. Katarzynę Skibę z Wieliczek w 2012 r.

Naprzeciw głównego ołtarza umieszczony jest chór muzyczny z bocznymi emporami, wspartymi na dziesięciu filarach. Znajdują się na nim organy, na temat których istnieje wiele sprzecznych informacji: może kupione zostały w 1753 r. w parafii Eylau i miały mieć jedenaście głosów lub zakupione w 1759 r. w Szyrwintach, a zbudowane przez Nepperta, lub może zakupione w 1791 r., a zbudowane przez Caspariniego. Zostały one jednak zniszczone podczas I wojny światowej, odrestaurowane przez producenta organmistrza Carla Novaka z Królewca w 1920 r. Organy poświęcił biskup Józef Drzazga w 1959 r. Obecnie kontuar organów nie funkcjonuje.

Wnętrze kościoła zdobi polichromia. Obecna pochodzi z 2009 r., wykonał ją Piotr Warzyński z Augustowa.

Pod podłogą znajdują się dwie krypty. Krypta leżąca przy ołtarzu należała do właścicieli majątku szlacheckiego w Gutach, natomiast druga – leżąca po stronie wieży – służyła do chowania zwłok pastora i jego rodziny.

Na terenie parafii znajduje się kaplica filialna w Kleszczewie. Początek jej datuje się na 1981 r. Wówczas to zakupiono działkę o powierzchni 1700 m² ze starym budynkiem po mleczarni, a następnie zaadaptowano go na punkt katechetyczny i kaplicę dojazdową. 15 czerwca 2009 r. rozpoczęto budowę nowej kaplicy filialnej w Kleszczewie. Budowana była dwa lata, a autorami projektu byli mgr inż. arch. Cezary Gierszewski, inż. Wacław Wojciechowski oraz konstruktor mgr inż. Juliusz Uss. Poświęcenie świątyni miało miejsce 24 grudnia 2011 r. przez biskupa Jerzego Mazura, wtedy też odprawiono w niej pierwszą Mszę św.

Kaplica w formie niewielkiego kościoła zbudowana jest z bloczków ceramicznych na wylanym fundamencie. Jest to budynek jednonawowy, korpus nawowy na rzucie krzyża łacińskiego. Od południa jednokondygnacyjna wieża na planie kwadratu wpisana w plan korpusu nawowego, przykrytego dachem dwuspadowym z blachodachówki, wieża z czworobocznym dachem z wieńczącym go krzyżem. Kubatura kaplicy wynosi 1395 m³, a powierzchnia użytkowa to 189,53 m². Wnętrze kaplicy jest skromne i proste. W prezbiterium na ścianie centralnej umieszczony jest duży drewniany krzyż z polichromowaną figurą wykonaną z tworzywa, zaraz pod nim, pod prawą belką, zawieszony jest obraz wykonany techniką olejną na płótnie, przedstawiający bł. Michała Sopoćkę, namalowany przez Łukasza Guzowskiego w 2013 r. Pod krzyżem, na ołtarzu w formie drewnianego stołu, ustawione jest metalowe tabernakulum. W części prezbiterialnej znajduje się także ołtarz posoborowy (stół wsparty na jednej kwadratowej podstawie wykonany z drewna). W podobnym stylu wykonane jest także lektorium, umieszczone od strony zachodniej. Naprzeciw prezbiterium znajduje się chór muzyczny. W dobudówkach stanowiących jakby ramiona krzyża, na planie którego zbudowana jest kaplica, znajdują się: w dobudówce od strony zachodniej na ścianie centralnej obraz Jezusa Miłosiernego, a w dobudówce od strony wschodniej na ścianie centralnej dekoracja w formie purpurowego płótna, na którym umieszczono obraz Matki Boskiej Częstochowskiej. Na ścianach nawy oraz dobudówek umieszczone są stacje Męki Pańskiej.

Cmentarz parafialny znajduje się na wzgórzu w odległości ok. 350 m od kościoła. Ma kształt prostokąta o powierzchni ok. 1,5 ha. Ogrodzony żelbetonowym

ogrodzeniem z dwiema bramami od strony wschodniej (z czego jedna jest zabytkowa). Centralna część to cmentarz niemiecki z wielkim drewnianym krzyżem pośrodku. Zewnętrzna część to cmentarz polski. Cmentarz ten został oddany po wojnie przez gminę na użytek parafii. Najstarsze zachowane nagrobki pochodzą z początków XX w. Na terenie parafii znajduje się też kilka cmentarzy wojennych z czasów I wojny światowej, m.in. w Wieliczkach (pochowanych jest tu 10 żołnierzy niemieckich i 25 żołnierzy rosyjskich), w Sobolach (ok. 40 żołnierzy rosyjskich w dwóch grobach zbiorowych oraz 39 żołnierzy niemieckich) i w Norkach (7 żołnierzy niemieckich i 6 żołnierzy rosyjskich).

Budynek, w którym obecnie mieści się plebania, wybudowano w 1923 r. Jest on jednopiętrowy, zbudowany z pustaków, o powierzchni użytkowej 150 m². Obiekt usytuowany jest ok. 100 m od kościoła parafialnego. Wokół plebanii działka o powierzchni 1 ha. W latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku ówczesny proboszcz – ks. Stanisław Karwowski – rozpoczął budowę nowej plebanii o powierzchni użytkowej 350 m². Budynek ukończono, lecz nie jest użytkowany.

W 1976 r. do parafii należało ok. 3 tys. katolików, w 1997 r. – 2300, a w 2017 r. – ok. 1800. Zamieszkują oni obecnie kilkanaście miejscowości: Guty, Jelitki, Kleszczewo, Lipkowo, Małe Olecko, Markowskie, Niedźwiedzkie, Nory, Nowy Młyn, Puchówka, Sobole, Starosty, Wieliczki, Wilkasy oraz Wojnasy.

W latach 1946–1956 opiekę duszpasterską nad katolikami w Wieliczkach sprawowali księża proboszczowie z Gąsek: Edward Klejno (1946–1954) i Jan Majcher (1954–1956). Po osiedleniu się na stałe w Wieliczkach kapłana (1956) funkcję rządcy parafii pełnili tu kolejno: ks. Zbigniew Nowak (1956–1958), ks. Mieczysław Józewczyk (1958–1963), ks. Bronisław Zarzecki (1963–1966), ks. Jan Stelmach (1966–1974), ks. Stanisław Klich (1974–1981), ks. Stanisław Karwowski (1981–1990), ks. Zdzisław Grabowski (1990–1995), ks. Marek Święch (1995–2005), ks. Antoni Sawicki (2005–2024), ks. Adam Konopko (od 2024 r.). Na przestrzeni funkcjonowania parafii pracowało w niej także dziesięciu wikariuszy. Z parafii pochodzą m.in. ks. Anicet Murawski, ks. Zenon Murawski, ks. dr Jan Skorupski, ks. Jan Adaszczyk, ks. Łukasz Guzowski, ks. Tomasz Zajkowski, s. Marta Sobolewska RM, s. Ewa Sznurkowska RM.

W. Barczewski, *Nowe kościoły katolickie na Mazurach*, Olsztyn 1926; R. Demby, *Olecko i okolice*, Warszawa 1973; *Olecko. Z dziejów miasta i powiatu*, pod red. A. Chileckiego, E. Lubowickiego, W. Luczewskiego, A. Wakara, Olsztyn 1974; J. Mackiewicz, *Zabytki architektury i budownictwa w województwie suwalskim*, w: *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce*, pod red. H. Krzyżanowskiej, Warszawa 1986, s. 15–16; D. Brozio, *Organizacja i dzieje duszpasterstwa katolickiego w Wieliczkach w latach 1945–1992*, Warszawa 1997 [mps BATK]; R. Demby, *Z dziejów ziemi oleckiej*, w: *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, pod red. J. Krajewskiego, W. Guzewicza, „Episteme” 35(2004), s. 9–66; tenże, *Powiat olecki po II wojnie światowej*, w: *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, pod red. J. Krajewskiego, W. Guzewicza, „Episteme” 35(2004), s. 67–140; J. Sikora, *Z wizytą w parafii Wieliczki*, „Martyria” 2006, nr 11, s. 10; J. Barszczewska, *Dzieje parafii katolickiej w Wieliczkach*, Olsztyn 2009 [mps BUWM]; Ł. Guzowski, *Dzieje miejscowości i kościoła w Wieliczkach*, „Studia Elckie” 13(2011), s. 97–116; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012, s. 570–572; W. Guzewicz, *Wieliczki*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 20, Lublin 2014, kol. 497; Ł. Guzowski, *Miejsca kultu w parafii pw. Narodzenia NMP w Wieliczkach*, Olsztyn 2015 [mps BUWM]; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 237.

Wigry (Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny)

Początek Wigier związany jest z kamedułami. 6 stycznia 1667 r. otrzymali oni dokument fundacyjny na założenie klasztoru wigierskiego z rąk króla Jana Kazimierza. W rok później przybyli do Wigier i objęli w posiadanie istniejący tu od czasów Władysława Jagiełły królewski dwór myśliwski. Miejsce to nazwali Eremus Insulae Wigrensis. W krótkim czasie zbudowali drewniany zespół klasztorny, a po pożarze w 1671 r. przystąpili do wznoszenia obiektów murowanych. Powstało łącznie siedemnaście eremów (budowle rozmieszczono na dwóch tarasach – 11 m i 16 m nad poziomem jeziora); od strony wjazdu na wyspę, którą połączono groblą z lądem, wyrosła wieża zegarowa, postawiono refektarz, foresterię (dom gościny dla osób świeckich), wspomniany dom królewski, domek furtiana, pomieszczenia gospodarcze i piwniczne; na zachodnim krańcu wyspy założono sad i ogród botaniczny, w części południowej – zwierzyńiec, w zatoce jeziora urządzono staw rybny. W 1683 r. wigierscy zakonnicy przejęli dwa olbrzymie leśnictwa wraz z puszciami. Rychło przystąpili do ich zagospodarowywania. Zakładali osady, rudy, cegielnie, huty, smolarnie, erygowali miasto Suwałki. Stali się zakonem bardzo bogatym, a również forpoczta postępu na terenach puszczańskich. Obiekty klasztorne wzniesli prawie wyłącznie z materiałów ze swoich zakładów. W 1685 r. klasztor wigierski podniesiono do rangi przeoratu. Zakonników obowiązywała surowa reguła. Większość czasu winni byli spędzać na kontemplacji, modlitwie i rozważaniu spraw życia i śmierci. Po trzecim rozbiore Polski rząd pruski skonfiskował dobra kamedułskie. W 1800 r. zakon na Wigrach przestał istnieć (kamedułów skierowano do Bielan pod Warszawą). W czasie obu wojen światowych kompleks wigierski został dotkliwie zrujnowany. W latach 1973–2010 klasztor pokameduński był w dzierżawie Ministerstwa Kultury i Sztuki. Od 2010 r., w związku z jednostronnym wypowiedzeniem umowy dzierżawnej przez ministra Bogdana Zdrojewskiego, biskup ełcki Jerzy Mazur powołał tu Wigierski Areopag Nowej Ewangelizacji.

Zakonnicy wigierscy nie prowadzili działalności duszpasterskiej. Ich kościół przeznaczony był wyłącznie do modłów mnichów i gości. Dlatego też w 1680 r. na potrzeby religijne mieszkańców z pobliskich terenów wzniesli świątynię w Magdalenowie, oddalonym od Wigier o 1,5 km. Do 1763 r. pracowali tam księża diecezjalni, po czym sprowadzono bernardynów z Tykocina. Opłacał ich przeor wigierski. W 1788 r. utworzono w Magdalenowie parafię. Wraz z kasatą Zakonu Kamedułów i utworzeniem diecezji wigierskiej nabożeństwa przeniesiono do kościoła na Wigrach (1810), a świątynię z Magdalenowa przewieziono do Smolan (1842). W Magdalenowie pozostał jedynie cmentarz parafialny.

Kościół wigierski został zbudowany w zachodniej części tarasu górnego, najprawdopodobniej według projektu Piotra Putiniewa, w latach 1694–1745. Zniszczony w czasie I i II wojny światowej. Odbudowany odznacza się zwartą bryłą, harmonijnym układem i proporcjami. Zbudowany na planie krzyża, z cegły, tynkowany, o wymiarach: długość 56 m, szerokość 30 m, wysokość do sklepienia

17,5 m. Nad wschodnią częścią kościoła wznoszą się dwie dwukondygnacyjne wieże na planie kwadratu, zwieńczone smukłymi, barokowymi hełmami. Dach jest dwuspadowy, pokryty miedzianą blachą. Elewacja wschodnia dwukondygnacyjowa, zwieńczona trójkątnym szczytem, w dole spilastrowana. Elewacja zachodnia (główna) to znany w Polsce tzw. kapucyński typ fasady. Zwieńczenie w formie trójkątnego szczytu wsparte jest na dwóch parach tokańskich pilastrów o wysokich cokołach. Po bokach dwie smukłe prostokątne ścianki zamykające kaplice, ponad którymi łagodne spływy zakończone kamiennymi wazonami. Elewacja południowa jest trzyosiowa, zwieńczona profilowanym gzymsem. W pobliżu narożnika prezbiterium znajduje się otwór drzwiowy prowadzący do zakrystii. Elewacja północna jest analogiczna do przeciwległej.

Wchodząc do kościoła, ujrzymy nawę główną sprawiającą wrażenie bardzo przestrzennej, od razu rzuca się w oczy kolebkowe sklepienie z tzw. lunetami (wgłębienia widoczne przy górnych okienkach) – utrzymane w skromnych pastelowych kolorach, bez polichromii. Wokół nawy biegnie barokowy gzyms. Nawa ma trzy przęsła rozdzielone pojedynczymi pilastrami, a w prezbiterium zdwojonymi, o stylizowanych korynckich kapitelach, powtarzających motyw korony i główek aniołów. Oświetlenie nawy stanowią trzy pary prostokątnych okien umieszczonych ponad dachami kaplic oraz małe okienka w kaplicach. Górne okna zdobione są motywem dzwoneczków. Do nawy przylegają trzy pary przeciwległych kaplic, otwierających się ku niej arkadami, połączonych między sobą prostokątnymi przejściami, zamkniętymi łukiem półkolistym. Świątynie kamedulskie nie posiadały organów. Na początku XIX w. dobudowano balkon chórowy i zamontowano organy dla potrzeb parafii. Wsparty jest na czterech kolumnach z balustradą tralkową. Od 2023 r. na chórze znajdują się organy piszczałkowe trzydziestogłosowe o brzmieniu barokowym. W nawie i prezbiterium posadzka wyłożona jest współczesnym marmurem, dawny zachowano w bocznych kaplicach. W podłodze znajduje się najstarszy zabytek w kościele – kamienna płyta z 1715 r. z epitafium w języku łacińskim, które można przetłumaczyć: „Błogosławieni, którzy w Panu umierają, albowiem czyny ich podążają za nimi – mówi Duch”. W obramieniach przejść między kaplicami zachowały się fragmenty dekoracji sztukatorskiej o charakterze rokokowym. Na ścianie północnej i zachodniej rozmieszczone zostały stacje Drogi Krzyżowej. W szczycie nawy głównej po obu stronach ustawione są figury: z lewej Serca Jezusowego, z prawej Matki Bożej. Pierwotnie obrazy w ołtarzu głównym i kaplicach były autorstwa Franciszka Smuglewicza. Autorem obecnych obrazów w ołtarzu i kaplicach jest zmarły już Wiktor Winikajtis, zasłużony przewodnik klasztorny.

Ołtarz główny pierwotnie był w znacznej odległości od ściany wschodniej, znajdowała się na zwężeniu nawy ku prezbiterium. Za ołtarzem był chór kamedulów. Po ich odejściu ołtarz przesunięto na obecne miejsce. Wykonano go z drewna w stylu barokowym. Ma ażurową złożoną konstrukcję z wstęg i gałązek roślin. Całość tworzy Literę „M” (podkreśla to szczególnie kult Matki Bożej u kamedulów). Górę zdobi promienisty kwiaton. Po bokach ołtarza usytuowano dwie zabytkowe figury z XVII w., św. Benedykta (po lewej) i św. Romualda. Ołtarz został zniszczony w czasie wojny, zrekonstruowany z oryginalnych fragmentów

w 1962 r. Znajduje się w nim obraz Niepokalanego Poczęcia NMP (zasłaniany obrazem Matki Bożej Wniebowzięcia), a nieco wyżej obraz św. Marii Magdaleny. Na ścianach bocznych prezbiterium do niedawna wisiały dwie rokokowe ramy z 1759 r. pozostawione po zabranych niegdyś obrazach (420 cm x 290 cm). Współcześnie została podjęta próba wypełnienia ich treścią. Obraz na ścianie północnej przedstawia Wniebowzięcie NMP, a na ścianie południowej Zwiastowanie NMP. Po obu stronach prezbiterium ustawione są stalle.

W kościele znajduje się sześć kaplic. Pierwsza południowa kaplica – pw. św. Romualda – jest już po rekonstrukcji. Na sklepieniu w polu wschodnim widnieje herb kongregacji pustelniczej, kartusz zachodni, jak i wydłużone pola północne i południowe – to jedyne neutralne pejzaże. Na ścianie wschodniej w polu tarczowym – św. Rudolf, niżej – fresk główny przedstawiający sprowadzenie kamedułów do Polski. Ściana zachodnia: pole tarczowe – bł. Michał (kameduła), fresk główny – król Jan Kazimierz wystawia akt nadania wyspy zakonnikom wigierskim. Obraz w ołtarzu: „Sen św. Romualda” (kopia współczesna).

Druga kaplica jest pw. Bożego Narodzenia. Również posiada zrekonstruowaną polichromię. W zworniku sklepienia znajdują się figurki aniołków, w polu zachodnim – pasterz, w pozostałych – obrazek symboliczny i pejzaże neutralne. Ściana wschodnia: w polu tarczowym scena Zwiastowania NMP, fresk główny – prorok zapowiadający przyjście Chrystusa. Ściana zachodnia: pole tarczowe – „Ucieczka Świętej Rodziny do Egiptu”, na fresku głównym przedstawione jest ofiarowanie Pana Jezusa w świątyni jerozolimskiej. Obraz w ołtarzu poświęcono św. Annie i Maryi. W szczycie widoczne jest Dzieciątko w otoczeniu wołu i osła. Zwracają uwagę trzy korony. Całość zdobiona motywem rocaillów, kampanuli i stylizowanej roślinności.

Kolejna kaplica poświęcona została św. Kazimierzowi. Nosi też nazwę królewskiej ze względu na figury królów (Władysława IV i Jana Kazimierza, obie pochodzące z XVIII w.) w niej się znajdujące. Ołtarz wykonany w drewnie, malowany i złożony. Odrestaurowany w latach 1968–1971. Retabulum ujęte dwiema parami kolumn o kompozytowych głowicach, dźwigających faliste belkowanie. Wystrój uzupełnia stylizowana roślinność i rocaille.

Na stronie północnej kościoła (idąc od chóru w kierunku prezbiterium) umiejscowiono najpierw kaplicę św. Piotra, z obrazem świętego w ołtarzu. Nastawa otoczona jest parą kolumn o korynckich głowicach. W zwieńczeniu widać obłoki i „Oko Opatrzności”. Po bokach stoją rzeźby św. Piotra i św. Pawła. Wśród ornamentów kampanule, rocaille i gałązki stylizowanej roślinności. Na ścianie zachodniej umieszczony jest obraz przedstawiający św. Maksymiliana Marię Kolbego.

Następna kaplica poświęcona została św. Michałowi Archaniolowi. Ołtarz w nim umieszczony jest późnobarokowy, stiukowy, malowany, odrestaurowany w latach 1954–1960. W zwieńczeniu ołtarza znajduje się Baranek otoczony obłokami i główkami aniołów. Na ścianie zachodniej wisi obraz Bożego Miłosierdzia.

Ostatnią kaplicą jest kaplica pw. św. Benedykta. Jest tu ołtarz stiukowy, polichromowany, jedyny o charakterze klasycystycznym. Po bokach ołtarza stoją dwie rzeźby w białych habitach. Nastawa ujęta jest dwiema parami kolumn

na tle pilastrów. Po bokach dwie rzeźby świętych. Kaplicę zdobią stylizowane liście akantu, girlandy, perełki.

Po stronie północnej świątyni znajduje się kaplica adoracji Najświętszego Sakramentu z klęcznikiem papieskim. Na tym klęczniku 9 czerwca 1999 r. Jan Paweł II adorował Najświętszy Sakrament odprawiając nabożeństwo czerwcowe. Papieską kaplicę adoracji stanowi dawny kapitularz – miejsce zebrań kapituły zakonnej kamedulów. Przez wiele lat kaplica stanowiła centrum życia liturgicznego wigierskiej parafii, nim kościół podniesiono z ruin.

Również po stronie północnej schodzi się do krypty, która była kamedulskim cmentarzem. Widoczne są tam dwie nisze ze szczątkami zmarłych oraz grobowiec pierwszego biskupa diecezji wigierskiej Michała Franciszka Karpowicza. Kiedy wszystkie nisze były wypełnione, po stu latach z jednej z nich wyciągano szczątki tego zakonnika, który zmarł najwcześniej, i składano je do zbiorowej mogiły. W krypcie na ścianie południowej znajduje się także XVIII-wieczne malowidło przedstawiające Śmierć, która zaprasza do swego tańca przerażonego kamedulę. W tle widoczny jest krajobraz wigierski z jeziorem i wyspą.

W pokamedulskim klasztorze wigierskim znajduje się łącznie siedemnaście domków eremickich. Dziesięć zbudowano na górnym tarasie, do którego wchodzi metalowa bramka (obok niej symetrycznie ustawiono figury św. Romualda i św. Benedykta). Siedem eremów pobudowanych w rzędzie mieści się na tzw. dolnym tarasie, od strony północnej zespołu pokamedulskiego. Wszystkie eremy wyglądają podobnie. Każdy jest oddzielony murem parkanem i posiada własny ogródek. Wewnątrz, oprócz sieni, znajdują się cztery pomieszczenia: izba mieszkalna, kaplica, umywalnia i komórka. Wszystkie eremy wymurowane zostały na planie prostokątów. Pokryte są dwuspadowymi dachami ceramicznymi, podmurowanymi niskim gzymsem profilowym. Otwory okienne i drzwiowe były prostokątne. Pod każdym z budynków znajduje się podpiwniczenie.

Na terenie parafii znajduje się kaplica filialna w Maćkowej Rudzie (odległa od kościoła parafialnego o ok. 6 km).

Warto dodać, iż Wigry były stolicą diecezji wigierskiej, która powstała w związku ze zmianami politycznymi dokonanymi po III rozbiórze Polski. Diecezję tę powołał papież Pius VI bullą *Saepe factum est* 16 marca 1799 r., a funkcjonowała ona niespełna dwadzieścia lat, tj. do 1818 r. Diecezja ta była bezpośrednio poddana Stolicy Apostolskiej. Zgodnie z bullą w skład diecezji wigierskiej weszło 4558 wsi, 149 parafii i filii, z czego 90 należało uprzednio do diecezji wileńskiej (dekanaty: Augustów, Białystok, Knyszyn, Olwita, Preny, Simno, Sokółka i Wigry), 44 – do łuckiej (dekanaty: Bielsk, Brańsk, Drohiczyn i Tykocin) i 15 – do żmudzkiej (Sapieżyszki i Wierzbołów; w tych dekanatach były także parafie z diecezji wileńskiej). Ponadto było 14 klasztorów męskich, 3 żeńskie, oraz 292 348 wiernych zdolnych do sakramentów św. Granice nowego biskupstwa na zachodzie opierały się o dawne granice diecezji płockiej i warmińskiej, na południu, wschodzie i północy pokrywały się z polityczną granicą zaboru pruskiego. Diecezja wigierska miała dwóch biskupów: Michała Franciszka Karpowicza (1799–1803) oraz Jana Klemensa Gołaszewskiego (1805–1818). Posiadała też dwa konsystorze: litewski dla terenów byłej diecezji

wileńskiej i żmudzkiej oraz podlaski dla parafii byłej diecezji łuckiej. Erygując diecezję wigierską, papież utworzył kapitułę, w skład której miało wejść czterech prałatów i sześciu kanoników. Kapituła ta nie doczekała się jednak instalacji. Diecezja wigierska nie miała własnego seminarium duchownego. Szeregi duchowieństwa zasilali częściowo wychowankowie księży misjonarzy w Tykocinie. Diecezja wigierska nie posiadała też majątków biskupich, kapitulnych i seminaryjnych. Podstawą uposażenia biskupów, pracowników konsystorza, dziekanów była pensja rządowa. Od 13 grudnia 2014 r. historyczna stolica w Wigrach stała się stolicą tytularną (stolicą tytularną zostaje miejscowość, która niegdyś była stolicą biskupią). Pierwszym biskupem tytularnym Wigier został Marek Szkuć – biskup pomocniczy archidiecezji katowickiej.

W 1999 r. Wigry odwiedził Ojciec Święty Jan Paweł II podczas swojej siódmej pielgrzymki do Ojczyzny. Przez półtora dnia Ojciec Święty gościł w pokamedulskim klasztorze. Mieszkał w apartamencie przygotowanym w dawnych pomieszczeniach kanclerskich. Apartament stanowiły dwa pomieszczenia: w jednym znajdował się salonik, obok niego sypialnia. Trzeci niewielki pokój nieopodal zaadaptowano na kaplicę, gdzie Ojciec Święty odprawił Mszę Świętą i modlił się przed Najświętszym Sakramentem. 8 czerwca 1999 r. ok. godz. 18.00 wyruszył statkiem na przejażdżkę po jeziorze Wigry. Wolny dzień pielgrzymki – 9 czerwca – Jan Paweł II rozpoczął od złożenia prywatnej wizyty jednej z tujejszych rodzin rolniczych w Leszczewie, państwu Milewskim. Z Leszczewa Ojciec Święty udał się do Studzienicznej. Tu m.in. modlił się w sanktuarium cudownego obrazu Matki Bożej Studzieniczańskiej i ok. godz. 16.00 udał się statkiem do małej miejscowości Gorczyca nad jeziorem Orle. Miejscowość położona jest ok. 10 km od Mikaszówki, w której obecny papież spędzał przed laty swoje wakacje. Wieczorem Jan Paweł II powrócił do klasztoru nad Wigrami, gdzie czekało już na niego ognisko.

Plebania znajduje się w pobliżu wschodniej fasady kościoła. Dawniej był tu mur oddzielający część klasztorną. Od strony północnej mur dotykał budynku, gdzie znajdował się refektarz, natomiast od południa umiejscowiono szpital klasztorny. Do dzisiaj zachowała się jedynie pierwsza budowla, która pełni rolę plebanii. Budynek jest parterowy, z cegły, o długości ok. 30 m i szerokości ponad 10 m. Został wzniesiony na rzucie litery L. Do wnętrza prowadzą dwa wejścia: od strony południowej i wschodniej. Budynek zwieńczony jest skromnym gzymsem profilowanym, pokryty niskim dwuspadowym dachem wykonanym z dachówki ceramicznej.

Cmentarz odległy jest od kościoła o ok. 1,7 km. Jego powierzchnia sięga 2,5 ha. Powstał w miejscu, gdzie znajdował się kościół pw. św. Marii Magdaleny (zbudowany w 1680 r., istniał do lat czterdziestych XIX w.). Ogrodzony kamiennym parkanem. Od strony północnej metalowa brama. Cmentarz został założony w XVIII w. Na cmentarzu znajdują się m.in. groby ks. Feliksa Naruszewicza zmarłego w 1850 r., ks. Kazimierasa Stankaitisa, zmarłego w 1922 r., ks. Artura Śliwowskiego – zmarłego nagle na plebanii 21 lutego 2009 r. oraz Wiktora Winikajtisa (1927–1994) – Litwina, znakomitego przewodnika po wigierskim klasztorze, nazywanego potocznie „ostatnim kamedulą”.

W 1925 r. do parafii należało 3300 katolików, w 1974 r. – 2300, a w 2017 r. – ok. 1800. Obecnie w skład parafii wchodzi następujące miejscowości: Aleksandrowo, Burdeniszki, Cimochowizna, Czerwony Folwark, Królówek, Leszczewek, Leszczewo, Maćkowa Ruda, Magdalenowo, Mikołajewo, Piertanie, Remieńkiń, Rosochaty Róg, Ryżówka, Stary Folwark, Tartak, Wigry, Wysoki Most, Żubrówka.

Po II wojnie światowej proboszczami parafii byli: ks. Kazimierz Romanowski (1945–1950), ks. Bronisław Hajkowski (1950–1962), ks. Józef Majewski (1962–1973), ks. Franciszek Rogowski (1973–1987), ks. Zygmunt Białuk (1987–2007), ks. Artur Śliwowski (2007–2009), ks. dr Henryk Śmiarowski (II – V 2009), ks. Dariusz Rogiński (2009–2017), ks. dr Jacek Nogowski (od 2017 r.). Z parafii pochodzą m.in. ks. Mieczysław Daniłowicz, ks. Andrzej Kron, ks. Józef Majewski, ks. Jacek Chałko, s. Alina Barbara Hanc CSFN, s. Wioleta Halina Pietrewicz CMT.

Wł. Kłapkowski, *Duszpasterstwo i oświata w dobrach klasztoru kamedułów wigierskich. Karta z historii Kościoła Ziemi Suwalskiej*, Sejny 1933; A. Romańczuk, *Diecezja Wigry*, t. 1, Warszawa 1951 [mps BWSŁ]; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV do połowy XVII wieku*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, pod red. J. Antoniewicza, Białystok 1965, s. 51–134; B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (968–1939)*, ABMK 20(1970), s. 338–341; W. Jemielity, *Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818–1872*, Lublin 1972; M. Statkiewicz, *Freski w kościele pokamedulskim w Wigrach*, Lublin 1984 [mps KUL]; J. Majewski, *Dzieje parafii Wigry w latach 1800–1946*, Łomża 1985 [mps BWSŁ]; W. Jemielity, *Zespół pokamedulski w Wigrach*, Łomża 1988; S. Maciejewski, *Opowieść o kamedulach wigierskich*, Suwałki 1999; J. Majewski, *Dzieje parafii Wigry w latach 1800–1946*, „Lux Veritatis” 1(1999), s. 239–252; J. Bacewicz, *Podstawy wiedzy regionalnej. Ziemia suwalska*, Słobódka 2002, s. 145–149; W. Guzewicz, *Wojenne losy duchowieństwa na Suwalszczyźnie w okresie okupacji hitlerowskiej (1939–1944)*, Ełk 2008; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Ełk 2012, s. 573–575; W.J. Pałęcki, *Śłużba Boża kamedułów polskich. Tradycje życia pustelniczego w świetle potrydenckiej liturgii rzymskiej (1605–1963)*, Lublin 2012; W. Guzewicz, *Wigry*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 20, Lublin 2014, kol. 564–565; tenże, *Wigierska Diecezja*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 20, Lublin 2014, kol. 560–561; tenże, *My i historia. Kościoły i parafie dekanatu pw. Ducha Świętego w Suwałkach*, Ełk 2014, s. 57–68; W. Sawicki, *Ostatni wigierski kameduła. Wokół osoby i twórczości Wiktora Winikajtisa. Szkic historyczno-etnograficzno-pastoralny*, Ełk–Wigry 2015; tenże, *Biskup Michał Franciszek Karpowicz – patriota Rzeczypospolitej Obojga Narodów, czy sługa pruskiego zaborcy?*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski” 16(2016), s. 167–181; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 238; W. Sawicki, *Działalność pastoralna i polityczna biskupa Jana Klemensa Gołaszewskiego (1748–1820)*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 34(2017), s. 89–115; T. Naruszewicz, *Początki parafii Janówka, Szczebra, Raczek, Bakalarzewo, Suwałki, Wigry, Filipów, Jeleniewo, Przerośl, Kaletnik i Wiżajny*, w: *Ex Vita vivit! 30. rocznica diecezji ełckiej (1992–2022)*, pod red. M. Sieńkowskiego, R. Sawickiego, Ełk 2022, s. 457–485.

BIBLIOGRAFIA

- Guzewicz W., *Encyklopedia parafii i kościołów diecezji ełckiej*. T. I: *Augustów – Janówka*, Ełk 2024.
 Guzewicz W., *Encyklopedia parafii i kościołów diecezji ełckiej*. T. II: *Jeleniewo – Ruciane Nida*, Ełk 2025.

- Guzewicz W., *Katalog duchowieństwa diecezji elckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Elk 2018.
- Guzewicz W., *My i historia. Kościoły i parafie dekanatu pw. Ducha Świętego w Suwałkach*, Elk 2014.
- Guzewicz W., *Węgorzewo i okolice. Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu węgorzewskiego*, Elk 2017.
- Guzewicz W., *Węgorzewo*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 20, Lublin 2014, kol. 407–408.
- Guzewicz W., *Wieliczki*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 20, Lublin 2014, kol. 497.
- Guzewicz W., *Wigierska Diecezja*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 20, Lublin 2014, kol. 560–561.
- Guzewicz W., *Wigry*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 20, Lublin 2014, kol. 564–565.
- Guzewicz W., *Wojenne losy duchowieństwa na Suwalszczyźnie w okresie okupacji hitlerowskiej (1939–1944)*, Elk 2008.
- Guzowski Ł., *Dzieje miejscowości i kościoła w Wieliczkach*, „Studia Elckie” 13(2011), s. 97–116.
- Kłapkowski Wł., *Duszpasterstwo i oświata w dobrach klasztoru kamedułów wigierskich. Karta z historii Kościoła Ziemi Suwalskiej*, Sejny 1933.
- Majewski J., *Dzieje parafii Wigry w latach 1800–1946*, „Lux Veritatis” 1(1999), s. 239–252.
- Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012.
- Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017.